

HEKİMBAŞI YALISI

Feridun N. UZLUK

Bebekte Vapur İskelesi yanındaki pembe boyalı büyük yalı-Hekimbaşı Mustafa Behçet (1220/1805) yılında III. Sultan Selim'e, Hekimbaşı tayin edildiği sırada, Kadirbilir padişahın sayesinde satın almıştır. Refi adlı bir şairin söylediği 10 beyitlik tebrik manzumesi. Bu tarihsel manzumenin aslı, kitaplığında bulunan Behçet Mustafa, Abdülhak Molla, Hayrullah, Abdülhak Nasuhi'ye ait el yazması mecmua içerisinde mevcut olup hem Fotografini, hem okunuşunu, hem bugünün anlamına göre manasını anlatıyorum. Abdülhak Hâmit bey, İkdâm gazetesinin 21 Cemazelahir 1342, 28 Ocak 1923 günlü 9635 sayılı nushasının baş makalesini teşkil eden (Üstadı Azam Abdülhak Hâmit'in hayat ve hatıraları) adlı uzun yazısında Hekimbaşı yalısını nasıl tarif, nasıl tavsif ediyor. —İşbu yalıyı Sultan Mahmut, Hem Mustafa Behçet efendi zamanında, hem Abdülhak Molla zamanında iki defa ziyaret etmiştir. —Tavvim-i Vakayi adlı 1832 de çıkmaya başlayan Devletin resmi gazetesinde bu ziyareti anlatan satırlar —O gün Teşrif-i Humayun dolayısıyla Hızır-âzade Sa'id beyin söylediği kıt'a. —Tayyazade'nin Enderun Tarihi Cilt 5, S. 388 de bu kıt'a yazılıdır. —Yalının fotografisini Halûk Şehsuvaroğlu (Topkapı sarayı müzesinin eski Müdürü olup 23 Aralık 1963 tarihinde 50 yaşında vefaat etmiştir.) Hayat Mecmuasının Sayı 4, 17.1.1963 nushasının Sayfa 8-9 unda yayınladığı makaleye koymuştu. —Bundan Klişe yapılamıyacağı için Enstitümüzün resimlerini tarama methodu ile çizen Ressam Şemseddin Su-

nol bey kopyasını gördüğümüz şekilde çok güzel tarama yapmış, bundan dıştan 63x80, içten 42x58 büyüklüğünde büyüttürerek Enstitünün Şeref salonuna astık, bir örneğin de sizlere takdim ediyoruz.

Üstad Abdülhak Hâmit Diyor ki:

Bundan tahminen 72 sene önce (şimdi 113) yıl önce Boğaziçinin Rumeli sahilleri oldukça mamur, kısmen kibar bir manzaraya sahip idi. Bebekte Vapur İskelesine hakim pembe boyalı, büyük, ihtişamlı bir bina vardı ki, önünden geçenler ona —Hekimbaşı Yalısı derlerdi. Yalubalinde (Boyunda bo-sunda) bir ilmiye kokusu duyulan bu sahilhanenin kafesi: pencerelerinde Dindarane bir sükunet durur, selamlık tarafında ise tek tük sarıklı efendilerle, şalvarlı uşaklardan mürekkep bir cemaat bulunurdu. Her sabah bu yalıdan ulema kısvesinde oldukça yaşlı bir zat, 4 çifte bir kayığa binerek padişahın sarayına gider, akşamları, daima geç olarak geri dönerdi.

Pembe yalının sağında yine oldukça büyük, solunda mümkün mertebe küçük iki sahilhanc daha görünürdü ki Mahmut Baba dergâhının bulunduğu şehitlik tepesine erişmiş olan bahçeleri birleşmiş olduğu için bu 3 malikânenin yalnız bir sahibi olduğu istitlal olunabilirdi.*.

*) Mahmut baba, Rumeli hisarı Bektâşi tekkesinin şeyhi olup 1241/1826 yeniçeri kırgınında birçok Bektâşi şehit edildiği için oraya şehitlik tabir ederler. Mahmut baba uzun ömürlü imiş. Nitekim vak'a nüvis Lutfi efendinin basılmış Divançesinin 95 nci sayfasında:

Kıdem evinde de Mahmut baba yaktı çarâğ 1277/1861.
Pir-i sani idl Mahmut baba, sırr oldu acep 1277/1861.

1268 hicri yılına rastlayan 1851 senesinde büyük yalı, ortanca yalı, küçük yalı adları ile anılan bu sahilhanelerin sahibi, Büyük Çamlıcada 2 büyük, Beykoz çayırında da bir küçük köşke malikti. Büyük yalıda o tarihte Reistül Ulema (Bilginlerin başkanı) bulunan bu zatin kendisi, ortanca yalıda yine ilmiye ricalinden olan oğlu, Küçük yalıda ise 15 yaşındaki torunu ile, ondan daha çocuk bulunan Kız torunu oturmakta idiler.

Bunlar ötedenberi kışlık ittihaz ettikleri bu sahilhanelerden her yıl kiraz ile üzüm mevsimlerinde Çamlıcadaki sayfiyelerine giderler, bazan da birkaç gün kalmak üzere Beykozdaki köşke-gize gelerek tenezzüh ederlerdi.

Aynı zamanda padişahın Hekimbasisı olan bu Reistül Ulema, Modern ap-

Mahmut babasının oğlu Nefi' baba, onun oğlu Mahmut Cevat baba'dır ki uzun yıllar İstanbul Darülfünununda (Üniversite) İngiliz Edebiyatı Profesörlüğü yapmıştır. Bu zatin "Tarihçe-i Teşkilat-ı Nezaret-i Maarif—" Millî Eğitim Bakanlığının Kuruluş Tarihi diye 1909 senesinde resmî büyük bir eser-yayınlanmıştır.

Sultan Mahmut bir defa Rumeli Hisarı Bektaşî tekkenle gelmiş. Padişahı yalnız başına Mahmut baba, sırtında hırkası, elinde güntiş Buhurdan oldığı halde karşılamış, Sultan Mahmut:

Şeyh efendi çablar acrede
diye sorunca

Padişahın mahabet-i şahanenizden canım kaldı
şeklinde cevap vererek 1241/1826 Yeniçeri kurgunu ile birlikte Bektaşilere atılan satır, zarif bir oda ile anlatmıştır.

Mahmut Cevat Bey, yukarıda adını söylediğimiz Millî Eğitim ait o eserin 69 ncu sayfasındaki bir numaralı notta: Cevdet Paşa, Bosıktaş İlim Cemiyeti —bunun üyeleri Maarif Meclisi reisi Melek Paşazade Abdulkadir bey (Sofluk Çeşmedeki Zeynep Sultan Camii haziresinde yatmaktadır. Pek süslü olan Mezar kitabesinde Abdulkadir beyin ünvanları yazıldığı. Şânizade ile Şikk-ı Salis Defterdarı olup III. Selim zamanında Londra büyük elçiliğini yapan, Mevâkip tefsirini Farsçadan Türkçeye çeviren-üstadımız Süheyl beyin halasının kocası Hatat Hasan Rıza efendi bu tefsiri, Kur'anı Kerim'in metni ile birlikte yazıp Bahriye Matbaasında bunları konarı tefsirli Kur'anı Kerim Ferruh efendinin eseridir. Şöhretli bilgîlerden Kethudazade Mehmet Arif efendi, işte bunların hepni haftanın belirli günlerinde Şânizadenin Ortaköyde Fer'yye saraylarının şimdiki Karakolhanesi yerinde bulunan Şânizadenin Yahşında toplanır, ilim öğrencilerine serbest dersler verirlermiş. Yeniçerilik dolayısıyla Bektaşilere kalç salındığı zaman Şânizade, Çalazade Tahir beyle beraber Aydın'a sürgün gönderilmiş, Şânizadenin hissesine Tire kazası düşmüştür. Ferruh efendi Mevâkip tefsirini torcome ile uğraştığı için saygı olmak üzere Bursa'ya sürülmüşken verdiği istida üzerine sürgün yeri Kadıköyüne yani şimdiki Ünlü, şanlı kibarların oturduğu Kadıköyüne çevrilmiştir.

lamdaki Tıbbiye mektebini kurmuş, fakat yalıdaki eczahanesinin giriş kapısına:

Ne ararsan bulunur derde devadan
gayri

Mısrağımı asmışdı.

Sarayı humayundaki eczahane kapısında asılı diğer bir levhada ise:

Çaresaz olsa hakımı mutlak
Bula her derde deva Abdülhak

beyti yazılı idi.

1270/1854 tarihinde ölen bu zat, Abdülhak Molla merhumdur. İlk efendisi olan padişahın ayak ucundan ayrılmak istemediğini bildiği için Sultan Mecit (1839 - 1861) onu babasının türbesine bitişik bahçeye defnettirmiş, hatta orada ilk gömülecek kimse olduğu için, padişah iradesinin yerine getirilmesi takdirinde başkaları da gömülerek bahçe halinde bulunan türbe avlusunu bir kibarlar mezaristanı haline döneceğini o zamanın Evkaf Nazırı olan, fakat daha önce Tıbbiye Mektebine de nazır tayin edilmiş bulunan

Ferruh İsmail efendi 1256/1840 tarihinde:

Mâberet adem idi göçtü Ferruh
Mısrağı bu tarihî gösterir.

Ferruh efendi çok yaşamış, aslen Kırım'ın Özi şehri ahalisindedir. Bizim Emsatîlî kitaplığımızda Ragıb-ı İsfahanînin koca mecmuası ile Şânizadenin *Miyarül Etib-basını* o güzel, o işlek yazısı ile kopya ettiği nüshalar saklıdır.

Mevâkip tefsirinin kendi elile yazdığı nüshası Veli-yüddin efendi kitaplığında Meşrepzade efendinin hafidi olup, daha sonra Şeyhülislam olan Mehmet Arif efendinin bir vakıf kaydıyla bulunmaktadır. Bundan başka Ferruh efendinin 4 İncil kitabını da Arapçadan terceme ederek Vakfeylediğini kendi elile yazdığı nüshadan öğrendim. *Bursalı Tahir* bey bu İncil tercemelerinden hiç söz açmaz, Ferruh efendinin hal tercemesi kısmen, Kethudazade Mehmet Arif efendinin Menakıbına ait *Muzika-i Humayun Mektebi Farsça hocası binbaşı Mehmet Emin efendinin eserinde* yazılmıştır.

Mahmut Cevat bey, 69 ncu sayfadaki notunun sonunda şöyle diyor: Cevdet paşa: "Ekseriya Ferruh efendinin ortaköyde vaki Sahilhanesinde içtima ederlermiş" diyorsada, bu cemiyetin üyelerinden olan büyük babam yani yukarıda adını yazdığımız Bektaşî Şeyhi Cevat babamın, rivayetine göre Ortaköyde Fer'yye saraylarının boğaz ciheti nihayetindeki Karakolhane mahalli Ferruh efendi sahilhanesi olmayıp, Şânizade Merhumun Yalısı imi."

Ferruh efendinin sahilhanesi "yalısı" Büyük Derede imiş. Şânizade bunu, tarihinde bildirmektedir. Şânizade Tarihi cilt bir, Sayfa 244.

meşhur Ahmet Sadık Ziver paşa tarafından arzedilmiş olmasına rağmen Sultan Mecit iradesini tekrar buyurmuşdu.

Ancak zamanın geçmesiyle Ziver paşanın ileri sürdüğü kehanet, gerçekleşmiştir.

Abdülhak Mollanın büyük biraderi Mustafa Behçet efendi (1774-1834) de padişahın Başhekimî, şöhretli alimlerden olup, padişahın tabipliği yüksek hizmeti, küçüğe büyükten intikâl etmiş, bebekteki pembe, büyük yalı da padişahın iradesi ile Behçet efendinin ölümü üstüne Abdülhak Mollaya devredilmişdi.

Abdülhak Molla ise biraderinin iki kızı, Rabla ve Nebiye hanımları da bu Kaşane-yi Atifet nişanede koruyarak sonra münasip ve mütenasip adaylara nikâh etmiştir.¹

Abdülhak Molla 1787-1854, benim büyük babamdır. Onun büyük babası da yine alimlerden, padişah I. Abdülhamit'in (1774-1789) hekimbaşısı olan büyük Hayrullah efendidir. Ailemize hekimbaşılık tevcih edilmesinin hikmeti bu devamlı ilişkiler olsa gerekdir.

Abdülhak Molla, tek oğluna kendi ilmiye ricalinden, ortanca yalıda oturan zat, II. Hayrullah efendidir. Bu Hayrullah efendi benim babamdır. Her nedense Meslekini değiştirerek ilmiyeden mülkiyeye geçmiş, oldukça mühim memuriyetlerde bulunmuş, olduğu gibi vakti gelince yazacağım veçhile neşrettiği Osmanlı tarihi ile sair eserleri ile aydınlar sınıfına katılmış oldu. Fakat babası Abdülhak Mollanın o zamanki çekici olan servetinin şöhretine sahip olmadığı gibi onun gerçekte mevcut olmayan servetini de devam ettirememiştir.

Bu Abdülhak Mollanın büyük serveti olduğu sözü yalan olmakla beraber,

1. Eyyup'da Siyavuş paşa türbesi avlusunda (Reisli Etibba merhum Behçet efendinin zevcesi Ganime hanımın ruhu için fatiha, fi 15 Cemazelahir kazılı olup üstü kırk sütun halinde bir taş vermiş.

yersiz de değildi. Çünkü birkaç tane yazlık, kışlıklarla beraber 4 çifte 3 çifte kayıklara, Hekimbaşı Bahçesi adında hakikaten benzersiz bir çiçekler, ağaçlar tabii sergisine malik olan, kıymetli nesi varsa ilân etmekten, ortaya koymaktan hoşlanan, yalısını padişahlar bile teşrife tenezzül buyuran bir Kadı-asker, mukbil ve manen zengin olduğu kadar nakitca, maddece bir zenginliği temsil etmiş olması lâzımgelirdi. Halbuki ölümünden sonra miras bıraktıkları arasında görülen nakdi serveti 30 bin kuruş (300) altın liradan ibaret olan aylık maaşı imiş. O tarihlerde kibarların şiir söylemeye merakları olduğu için Abdülhak Mollanın da söylediği şiirler ağızlarda dolaşmış. Bir gazelinin son beytinde:

Utandır mu'mîn olan, lanet eder, Abdülhak

La'nallahü Yeziden ve Alâ Âli Yezid

demiş, bir kaba sofu olmayıp ileri derecede de bir ehli beyt muhibbi olduğunu göstermek istemiş idi.

Kendinin söylediği şu beyitler onun halini anlatır:

Meyhane-i emelde keyfimce olmadım mest

Yarım kadah verirdi, yarım kadah verirdi

Gerke bir sarhoşluğun neşesi ile, gerek bir ümmidi davet eden bir yeisi anlatan bu kalbi sanihanın meâlinde, gerek dilinden düşürmediği:

Gülü sadberke söyle dinlesin, satpare güş olsun

Benimdir nevbeti feryat, bülbüller hamuş olsun

Yani yüz yapraklı güle söyle, dinlesin, yüz parça kulak olsun, ağlayıp inleme nevbeti benimdir, bülbüller sussunlar.

Beytinde gizli olan hasbihalinden mensup olduğu içtimai heyet nazarında parlak bir güneş olan talih yıldızının

pek o kadar ışık saçıcı yahut barışçı bir tecellisi olmadığı aşikâr olur.

Halbuki siyasi **Abdülhak Molla** ile şahsi ve ihtisasi **Abdülhak Molla** arasında:

Mu mesel üzere bulur cümle mîllet fevzî felâh

Hazır ol cenge eğer ister isen sulhu selâh

beyti ile ortaya çıkan bir zıtlık mevcut idi.

Abdülhak Molla genç bir müderris olduğu sırada arka arkaya finasına aldığı kadınlarla uzlaşmamış, galiba kendisi de uzlaşılması mümkün olmayan birisi olduğu için hepsini birer birer salıvermiş, nihayet III. Sultan Selim devrinde (1789-1807) Rumeliden İstanbul'a gelerek Selimiye mahallesinde oturmuş, yabancı diller bildiğinden dolayı **Divanı Humayun** büyük tercümanlığı memuriyetini ihraz etmiş olan **Yahya Naci efendinin** kerimesi **Hasnetullah hanımı** olarak onunla mes'ut bir karı koca hayatına nâil olabilmış idi.²

2. Naci Yahya efendi, Bulgarzade. Yabancı dilleri bildiğinden Mühendishaneye hoca olmuştu. 1237/1822 de 500 kuruş maaşla Divanı Humayun tercümanı oldu. 1239/1824 zilkadesinde fevt olmuşdur. Rumeli hisarındaki kayalarda metfundur. Osmanlı devletinde İslâmlardan ilk tercüman olan bu zattir. Oğlu Ruhittin Mehmet efendi dahi yabancı dilleri bildiğinden tercüme kalemi memurlarından olmuşdur. Sefaret kâtibi, 1250/1834 de Paris Sefareti Müsteşarı olmuşdur. 1263/1848 Ramazanının 24 nde ölmüştür. Eyupta gömülmüştür. Yahya Nacinin bir oğlu, Nurettin Paşadır. 3 ncü oğlu Naci efendi dahi tercüme kalemi memurlarından iken 1290/1863 de ölmüştür. Süreyya bey Sicilli Osmanî, C. 4., S. 531.

Ahmet Vefik paşa (Yahya Naci Ef. Torunu) hakkındaki İktam Gazetesi Temmuz 1922 nushasında bir makale yazan Avukat Selanikli Abdurrahman Adil Bey şöyle diyor: "Bu koca millet ve Milliyetperverin aslı soyu sopu hakkında Sadrazam Ali Paşanın hocası Charl Mismar'ın alem-i islâm hatıraları adlı eserinde vermiş olduğu bilgi doğru olmak icabeder. Hakikaten Yeniçeri devrinin-Ancak ortadan kaldırdığı günü hatırlamakla görmüş olan, Sultan Abdülmecit'in Çarşafı taşıyan Adile Sultan (Sultan Mahmut'un Kızı) Baltacısu Esat efendinin verdiği bilgi Charl Mismar'ı doğruladığı gibi Vefik paşanın akrabasından bir zatın bu konuda verdiği bilgi de bunu tamamlamaktadır. Ahmet Vefik paşa'nın dedesi Yahya Naci Efendi, Bulgar Boyarlarından yani Esraf ve Yüze gelenlerindendir. Bir bulgar hicretinde İstanbul'a geldi, müslimân oldu, III. Selim ona Salkım Söğüt civarında bir konak ihsan ederek iskân eyledi. Sultan Mahmut zamanında Divanı Humayun Tercümanı oldu, daha önce Yahya Naci Mühendishane-i Berri-i Humayuna Matematik ve yabancı diller hocası tayin edildi.

Bu hanım ki benim büyük anamdır, **Ahmet Vefik Paşa** (Bursa Valisi, Paris, Tahran büyük elçisi, Başvekil olmuş, meşhur Molyerin Tiyatrolarını memleketimizin hayatına uygun şekilde terceme etmiş, Lehçe-i Osmani adında Türkçeden Türkçeye büyük bir lügat kitabı yazmış, son derece uyanık bir vezir idi) merhumun babası **Ruhiddin efendinin** kız kardeşi idi. **Yahya Naci efendinin** mahdumu olan bu **Ruhiddin efendinin** **Hasnetullah hanımdan** başka **Atiye hanım** adında bir hemşiresi ile **Murat efendi** ve **Nuri paşa** ad ve ünvanını taşıyan iki kardeşi olup zamanın geçmesi ile dallanıp budaklanan aile dağınık bir hale gelmiş, iki kardeşi iki hemşiresi bulunan **Abdülhak Molla** sülalesi de gittikçe genişliyerek, uzayarak çoğalmış, **Abdülhak-Naci** akrabalığında belli başlı birer şahsiyet yediğarı olarak yalnız **Ahmet Vefik paşa** ile **Hayrullah efendi** adları kalmıştır.

Abdülhak Mollanın küçük kardeşi **Hızır İlyas efendi** de geniş bir aile olup mevcut olan fertlerinde nisbetle hekimbaşızadelik bulunmak lâzım gelir.³

Büyük baba annemin mensup olduğu **Yahya Naci efendi** ailesi azasına hicret ettikleri **Rumelinin Bulgarlar** muhitinde **Tarhanzadeler** denildiğini **Ahmet Vefik paşa** söylerdi. Bunların **Rumeline** nereden hicret ettikleri iyice bilinmiyorsa da **Yahya Naci efendinin** Karısı olan hanımın yalnız rumcaya aşına bir kadın efendi olmasına bakılınca kendilerinin vaktiyle **adalardan** gelmiş olmaları muhtemel görünür.

Abdülhak Mollanın babası **İlmiye Tarıkı** büyüklerinden **Mehmet Emin Şükühi efendi**, **Seyhislam** kapısına giderken binmiş olduğu attan düşme neti-

3. Hızır İlyas efendinin Vekayi-i Letayif-i Enderun yani padişah sarayına ait latif olaylar hakkında büyük bir eseri vardır. Amire matbaasında basılan bu eserde Tıbbımız hakkında değerli bilgiler verilmektedir. H. İlyas efendinin kızı Vesile Hanım, bunun oğlu Şişli Çocuk hastahanesi hekimlerinden binbaşı Muhiddin Nuri bey, Hekimbaşızade ismi altında birçok eserler yazmış, hatta bir ara yüksek Baytar Okulu Fizyoloji hocası bile olmuştur.

cesinde vefat etmiş olduğu gibi oğlunun da Kurum muharebesi sırasında gözden düştükten sonra gamlı olarak hayatını terketmiştir.⁴ Hatta muhabere aleyhinde bulunduğu için cenkçi ve ceri, kendi tabirince her biri ilmiye kışvesinde bir yeniçeri olan softalar, tarafından oturduğu ev kuşatılarak tehditlerde bulunulması, buna binaen saatlerce tavan arasında saklanmaya mecbur oluşu, hususiyle vaki tecavüzün politika düşmanlarının teşvikleri ile vukua gelmiş bulunması, pek ziyade gücüne gitmiş idi. İhtimal ki bu olay da siyasi bir rakiplikten sonra bir de ikbal ve düşüklüğe karşı zamanın bir istihzası, yahut sabıkalı bir latifeye, bir akrana mukabelesi bulunduğunu duymuştur. Çünkü bir gün Sultan Mahmut, nedimi olan başhekime,

—Aman Abdulhak efendi, sizin yahnın köşkünde bir alem yapalım, be nim geleceğimi anlatmayarak vukâlayı davet et, ayş'u işretle meşgul olsunlar, sonra ben bir baskın yapayım buyurmuş. Tabiatıyla emirleri infaz olduğundan bir Cuma akşamı davetliler, yani o zamanın vükelası toplanarak pembe yahnın Boğaziçine hâkim bulunan Limonlu köşkünde saz ve söz ile demgü-gazr-ı işret oldukları sırada, 7 çifte kayıkla teşrifi humayun vuku bulduğu görülmesi üzerine her birisi şaşırıp saklanacak yer aradıklarından Abdulhak Molla bunları, köşke yakın bulunan ahıra koyduktan sonra, kendisi padişahı istikbale gitmiş ve maiyeti seniyede ziyafet yerine geldiklerinde:

- Hani o hazerat nerede?
- Suali humayununa cevaben:

— Efendimiz, o hazerat; yahut hazerat hep kendi yerlerine çekildiler demesi ile Sultan Mahmut gülerek devletli devlet büyüklerini oldukları yerden fena bir halde çıkartmış idi.

⁴ Abdulhak Molla 21 Şaban 1270/20 Mayıs 1854 tarihinde ölmüş, Sultan Mahmut türbesi haziresine gömülmüştür. Hal tercümesini bildiren mezar taşının fotoğrafını sunuyoruz.

İşte Abdulhak Molla, onları ahıra sığınmağa mecbur ettirmiş, onlar dahi buna karşılık olarak Abdulhak Mollayı Tavan arasında gizlenmeye mecbur etmişler denilebilir.

Hekimbaşı ailesinin birinci uzvu olan büyük Hayrullah efendinin babaları, dedeleri, Mısır'da Abdulhak-ı Sümbatı isminde türbesi ziyaret olunan, Kahire'de evliyadan atedilen bir zate erişiyor.

Aradaki ecdadımızın isimleri, sil-silenamemizde şöyle gösteriliyor:

Abdulhak-ı Sümbatı Hazretleri
Ahmet efendi
Mısır'lı Mehmet efendi
İsmail efendi
Mehmet Emin Şükûhi efendi
Mustafa Behçet efendi

Kardeşi Abdulhak efendi (Doğumu 1201/1786)

Hızır İlyas efendi

II. Hayrullah efendi (Doğumu 1233/1817)

Abdulhak Hamit efendi (Doğumu 1268/1851)

Kahirenin Özbekiye mahallesinde Şari-i Abdulhak-ı sünbati denilmiş bir cadde mevcuttur.

NOT: Hekimbaşı Yalısının Türk Tababet tarihi, Türk Edebiyat Tarihi için önemli oluşunun sebepleri vardır.

1 — 18 Ciltlik, Modern anlamı ile Osmanlı Tarihi yazan, Türkiye'de ilk Akademimize 2. Reis seçilen, Tahran büyük elçiliği eden Dr. Hayrullah Efendi ile Onun oğlu Şairi Azam diye kendisini Edebiyat Tarihimizde şerefle andıran Abdulhak Hamit Tarhan bu yalıda doğmuşlardır.

Hâmit Beyin makalesini ufak tefek değişikliklerle aynen buraya yazdık.

Hâmit Bey, burda bir iki zuhulde bulunuyor. Hekimbaşı büyük Hayrul-

lah Efendinin Nefise Hanım isminde bir kızı olup bunu Hâcegâni Divan-ı Humayun yani devletin dış işleri Bakanlığı dairesi demek olan kaleminde çalışmakta bulunan Mehmet Emin Şükûhi Efendiye nikâh etmiş, ondan 3 ü erkek, ikisi kız olmak üzere 5 çocuğu olmuştur. Nefise Hanım 15 Rebiülevvel 1211/18 Eylül 1796 da ölmüş, Üsküdar da Doğancılar parkı karşısındaki Nasuhi efendi dergâhı mezarlığına gömülmüştür.

Hekimbaşı ve Rumeli Kadiaskeri büyük Hayrullah efendi, 1210/30 Mart 1796 da ölmüş, gene Nasuhl dergâhı mezarlığına gömülmüştür. Bu zatın Heybetullah Hatun diye, ismetli Safiye Sultanın çiraklarından bir karısı 3 Zilhicce 1210, 7 Haziran 1796 da, yine bu zatın Fatıma hanım adında bir ikinci zevcesi olup o dahi 9 Ramazan 1229/4 Eylül 1814 tarihinde ölmüş yine aynı mezarlığa gömülmüştür. Nefise hanımın bu iki kadından hangisinin kızı olduğunu tesbit edemedim. Yine aynı mezarlıkta Hekimbaşı Mustafa Behçet efendinin 19 Zilkade 1249/31 Mart 1834 tarihli kabri ve kabir taşı bulunduğu gibi Hekimbaşı Mehmet Sadık efendinin 11 Şaban 1215/28 12.1800 tarihli mezarının kitabesi, ayrıca Hızır İlyas efendinin 15 Muharrem 1281, 21 Haziran 1864 tarihli mezarı keza bu mezarlıktır.

Böylelikle Nasuhl dergâhı hazretsinde (kabristanında) hekimbaşı büyük Hayrullah, Hekimbaşı Mehmet Sadık, Hekimbaşı Mustafa Behçet, Hayrullah efendinin torunu Behçet efendinin en küçük kardeşi Hızır İlyas efendinin kibri vardır.

Hekimbaşı Behçet efendinin Bebekteki yalısı, III. Selim'in Hekimbaşısı olduğu zaman onun verdiği para ile satın almış. (Daha evvel kimin imiş belli değildir) 1220/1805 tarihine rastladığı manzumeden anlaşılıyor. Manzumeyi şimdi aynen takdim edelim:

Etibaa-i Şehinşahın Reisi
Felâtun-ı zemanе lutfu mu'tad
Cenab-ı Mustafa Behçet efendi
Kemâl-ı fazlla her fende ustad
Murat etse tedabir-i hikemle
Cihanda imtizaç eylerdi ezdad
Beher evrak-ı terkibine anım
Seza tahrir olunsa aferin bâd
Olup makrun tevfiğ-ı ilâhî
Ola günden güne ıkbalı müzdâd
Alıp Sultan Selim'in sayesinde
Bu dilkeş câyı oldu gamdan azâd
Bu hoş Sahilseray-ı bîadil'in
Derununda ola Yarep dili şâd
Göreydi anı Hahrullâh efendi
Dir idi böyle olur hayr-ı ahfâd
Du destin ref edip da'vat-ı hayre
Bu nev tarihi etti hame inşâd
Refi'a işte tebrikine Târih
Bu Sahilhane ola Behcet abâd, 1220

Manzumenin bu günkü anlayışımıza göre anlamı:

Padişah hekimlerinin reisi olup zamanımızın Eflâtunu sayılan lutuflar etmeyi adet edinmiş olan Mustafa Behçet efendi hazretleri, her fende faziletin kemali ile üsdattır.

Eğer arzu etse Fizik kanunları ile dünyada-birbirine zıt olan şeyleri imtizaç ettirirdi.

Onun reçete olarak terkip ettiği formülkâğı tlarının üstüne, aferinler olsun diye yazılsa layıktır.

Tanrının başarısı ona yardım eylesin de, günden güne yüceliklere ulaşsın.

III. Sultan Selim'in sayesinde, bu gönül açıcı yeri satın alıp gamdan kurtuldu.

Bu benzeri olmayan güzel Sahil Sarayın içerisinde, Yarabbi gönlü sevin sin.

Eğer bunu, büyük babası hekimbaşı Hayrullah efendi görse di, işte, hayırlı torunlar böyle olur diye söylerdi.

Hayırlı dua etmek için iki elini yukarı kaldırarak, bu yeni tarihi kalem inşâd etti, söyledi.

Bu manzumenin sahibi olan ey Refi işte tebrikine tarihtir:

Bu sahilhane Behçet Âbâd, sevinçler durağı olsun."

Bu sahilhane olan Behçet Âbâd Mısrağı ebcet cümlesince 1222 senesini gösterir. Ancak iki elini (hayırlı dua için kaldır) demesi ile 1222 den 2 rakamını çıkar demek anlamı çıkar ki böyle olunca bu tarih 1220/1805 yılı demek olur. Bu da yalının satın alınma tarihidir.

Acaba Şair Refi' kimdir?

Fatîm efendinin Hâtîmetül Eş'ar adlı şairler tezkeresinde İstanbullu Ahmet Refi' efendi, meşhur hoca Neşet'in babası olup çok eskiden ölmüştür. II. Refi', Diyarbakır'lı olup 1231/1816 yılında ölmüştür. Galata Mevlevihanesindeki Divanını, Ressam Murtaza bey, ricam üzerine inceledi, Behçet efendinin Yalısı hakkındaki manzumeyi bulamadı. III. Refi' Esirizade İsmail efendinin oğludur, 1198/1784 de doğup 1222/1807 tarihinde Galata Mevleviyetine, 1230 da Mısır kadılığına, 1233 tarihinde İstanbul Kadılığına erişmiş, 1234/1818 yılında ölmüştür. Üsküdar'da Selimiye'deki Ali Behçet efendi dergâhının karşısında gömülüdür, Bana göre bu zat olmalıdır, fakat Divanın göremediğimiz için kesin bir küme varılamıyor. IV. Refi' bir kumaş satıcısının oğlu olduğu için kumaşlara da kâlâ denildiğinden Refi' Kâlâ'yi adını almıştır.

Aldı Hak'tan can-ı kâlâ'yı, Kumaş-ı Cenneti

Yani Cennete ait kumaşı Tanrıdan Canı Kâlâ'yı, elde etti, anlamına gelirken eski edebiyata göre çok değerlidir.

Bu zatin taşbasması ile Matbu olan Divanını vaktiyle okumuştum. Orada böyle bir manzumeye rastlamamışdım.

V. Hasan Refi'i İstanbul'da 1236 da/1821 de doğduğuna göre bu tarihi söyleyemez. VI. Emin Refi' efendi kesedar biraderzadesi Esat Efendi merhumun oğlu da keza çok sonra doğruduğu için bu yaluya ait manzumeyi yazamaz. Şu halde şairini bulamamış oluyoruz.

II. Sultan Mahmut Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendinin Bebekteki yalısını ziyaret etmişti.

Gezip dolaşmayı seven padişah, devlet ulularının konaklarını, yalılarını ziyaretle şeref veriyordu. Bu cümleden olmak üzere Behçet Efendinin Bebekteki Yalısını 13 Safer 1248/12 Temmuz 1832 Çarçamba günü maiyetinde Hassa Müşürü (Maréchal de corps de la garde imperial) Ahmet Fevzi paşa ile Hassa Feriki (Général de divisine) Ahmet Fethi paşayı beraberine alarak Behçet Efendinin yalısını teşrif etti. Padişah bundan önce Sadaret Kethudası denilen pertev Sait, Defterdar (Maliye Bakanı) Ali Necip Beylerin Sahilhanelerini teşrif ederek onları memnun etmişti. Şehzade Sultan Abdülmecit (babasından sonra 1839-1861) arasında padişah olan zat ile Şehzade Abdülaziz "kardeşinden sonra (1861 - 1876) da padişahlık etmiştir" yaluya davet edilmişlerdir. Tırhala'ya gitmekte olan Vezir Mustafa Nuri Paşa, Sadaret Kaymakamı Paşa ile Milli Savunma Bakanı buraya çağırıldıkları gibi Rumeli Kazıaskeri Halil Hamitpaşazade Arif Bey, padişahın birinci İmamı Zeynel Abidin (Hekimbaşı Cemaleddin'in babası) Defterdar Bey, Reisül küttap denilen Dış İşleri Bakanı Bozoklu (Yozgatlı) Akif paşa, Efka Nazırı, Darphanei Amirinden Abdurrahman Nafiz, Masarifat Nazırı Saip gibi devlet büyükleri de yaluya davet edilmişlerdi.

Şehzadeler, hazır olan hanedelerin çalıp çağırıldıkları güzel musiki parçalarını dinledikleri gibi gösterilen orta oyunu latifelerini de seyrederek zevk duymuşlar, akşam saraylarına avdet

eylemişlerdir. Orada bulunan Vezirler, bilginler, devlet uluları, padişahın sayesinde o gece orada misafir edilip Sultan Mahmut'un huzuruna kabul edildikleri gibi, ayrıca Behçet Efendinin küçük kardeşi eski Enderunlulardan Hızır Elyas, Behçet Efendinin torunu Müderislerden Mehmet Ataullah, diğer kardeşi Abdülhak Efendinin oğlu Müderislerden Hayrullah Efendi (Şakir Hamit Beyin Babası) dahi padişahın ayak toprağına yüz sürmek şerefine nail olmuşlardır.

Padişah ayrıca Hekimbaşı Efendiyi mükerreren iltifatları ile memnun bıraktıkları gibi ertesi günü padişah gideceğinde orada bulunanlar ayrı ayrı iltifatı şahaneye mazhar buyrulmuşlar, özellikle Behçet Efendiye bir kıt'a murassa Tasviri Humayun Nişanı sunularak onunla ayrıca taltif edilmiştir. Tasviri Humayun Nişanı, Sultan Mahmut tarafından Yeniçeriliğin kaldırılması 1241/1826 tarihinde tesis edilmiş murassa olmak üzere bundan devlet ulularına, hatta 1248/1832 yılında Şeyhulislam Yasincizade Abdülvehhap Efendiye bir kıt'asını vermişti. (Lutfi Efendi Tarihi, C. 1. S. 65). İş bu nişan, Sultan Abdülmecit zamanında dahi mevcut idi.

Tasviri Humayun nişanı hakkında kendisine bu nişandan bir kıt'ası verilen Ayaşlı Vezir Esta Muhlis paşanın 1268/1852 de Taş basması ile matbu Divançesinde (S. 36) Paşanın bu hususta teşekkürünü bildiren bir kasidesi yazılıdır. Bu nişan şimdi İstanbulda, Süleymaniye'deki İslam Eserleri Müzesinde saklıdır. Tıp Fakültesi Nazırlığı'nı Tabip olmadığı halde - ifa eden Ziver Sadık Ahmet Paşanın Asarı Ziver adlı Bursa'da basılan manzumeleri arasında S. 49, S. 313, S. 315 de Tasviri Humayuna dair kıtalar vardır.

Behçet Efendiye verilen Tasviri Humayun Nişanının nerede, kimlerde kaldığı belli değildir.

Sultan Hahmut'un, Hekimbaşı Yalısını ziyareti hakkında Tayyazade Ahmet Ata Beyin "Enderun Tarihi adlı eserinin Cilt 5, S. 388 de şair Hızır ağazade Sait Beyin söylediği bir kıt'a yazılıdır. Konumuzu ilgilendirdiği için buraya alıyoruz:

Şeh-i hikmet şinasın kulların teşrif-ü taltifi

Şu güne fehm olur ki illet-i dehre devadır bu

Gözün aç, haki payı hazret-i Adliye yüz, göz sür

Hekimbaşı efendi bir mulunmaz tutuyadır bu

Bu kıt'anın bu günkü anlamı:

Hikmet aşına padişahın, kullarının konaklarını, yalılarını teşrif ederek taltif eylemesi,

Şöyle anlaşılır ki zamanın hastalığına, devadır, bu

Gözünü, aç, Sultan Mahmud'u adli denilen padişahın ayak toprağına yüzünü, gözünü sür;

Hekimbaşı Efendi!, bu, bulunmaz bir tutuyadır*

Mustafa Behçet'in Mührü olarak Resa adlı mühür kazıcının talik ile yazdığı üstünde-birçok ilim, fikir adamlarımızın mühürleri basılmış olan-1236/1821 tarihli kâğıtda buldum. 12 numaralı Klişeyi teşkil eden mühür, arapça olup iki şekilde okunması kabildir.

a) Alâ kalbi muhabbetü Mustafa Behçetün
على قاي عجة مصطفى بهجت

Anlamı: Kalbime, Mustafa'nın (Hz. Peygamber'in) Muhabbeti "sevgisi" Behçet "sevinç" sürurdur.

b) Muhabbeti Mustafa Behçetün
عجة مصطفى بهجت على قاي

(*) Bu gün bile göz hastalıklarında kullanılan Sulfate de zinc denilen devanın içinde zinc tutuyadır. Bu beyaz renkli bir tozdur. Böylelikle şair, padişahın ayak toprağına göz ilacı "tutya" olarak kabul ediyor.

Anlamı: Mustafa'nın sevgisi, gön-
lüme, Behçet "sevgi", heyecandır.

Başkaca mührünü görmedim.

Şekil 13) Şahsi kitaplığında bulun-
nan Mustafa Behçet, Abdülhak Molla,
Hayrullah, Nasûhi'ye ait mecmuanın
ilk sayfasındadır. Okunuşu: İstasha-
bihül Fakir-ül Hakir Mustafa Behçet,
El Müderris-i bi medreseti Yunus Paşa
Gufireleh seneti 1208/1794.

Şekil 14) Bizim Tıp tarihi Enstitü-
sündeki Şifaül Eskam ve Devaül Alâm
adlı yazma eserin üstünde bulunan kete-
bede 2 satır halinden Minkütübül Fa-
kiri Mustafa Behçet Reisül Etibba-i Sul-
tani. Seneti 1220/1805. Mustafa Behçet
ketebesine nokta koymamıştır. Zira Al-
lah ile Muhammed sözlerinde nokta ol-
madığı için dedelerimiz onlara hürme-
ten imzalarında nokta yazmazlardı.

El Mutatabbip fi B. 1211/Recep =
23 Ocak 1797 (Mustafa Behçet) Tabip
olduğu halde burada Mutatabbip yani
tabiplenir şeklinde adını yazması, Ta-
bibül Klüp, kalplerin tabibi olan Hz.
Peygambere hürmet içindir.

NOT: Sayın üsdat Ord. Prof. Dr.
Süheyl Ünver, Dirim, Sayı 3-4 (1963)
S. 145-150 de yayınladığı değerli maka-
lesinde, Mustafa Behçet Ketebesinden
Tarihli olanlardan 16 tanesini, tarihsiz
olanlardan 14 tanesini bildirmekte, ne-
relerde saklı olduğunu işaret eylemek-

tedir. Bu arada 6 numaralı Bağdatlı
Vehbi Efendi kısmında No: 1488 de
mührü olduğunu yazarak dizgi yanlış
olduğu aşikâr olan Mahabbet kelimesini
Muhibbuhu şeklinde dizildiği görülmek-
tedir. Yine tarihli ketebeleri arasında 15
numaralı sıradaki Üniversite kitaplığına
ait 1236 senesini bildiren kitabın üstün-
de Hakkâk Resa'nın kazdığı, bizim de
burada örneğini verdiğimiz mühürdeki
ibare şöyle dizilmişse de doğru değil-
dir. 12 numaralı şeklinde görüldüğü gi-
bi 2 okunuş şekli mevcuttur.

Bibliografya

Bu makalede Mustafa Behçet Efen-
dinin hal tercümesini yazmak amacını
gütmedik. Bu konuda geniş bilgi istek-
yenler Hekimbaşı Mustafa Behçet, Za-
ti, Eserleri üstüne bir araştırma adıyla
1964 yılında 108 sayfa metin, 19 resim-
le süslü yayınladığım eseri okurlarsa
orada hemen her istediklerine cevap
bulabilirler. Bu yazı için baş vurduğ-
muz kaynaklar.

- 1 — Şahsi kitaplığıma ait Behçet Efen-
di ile kardeşlerinin, yiğenin
mecmuası,
- 2 — Takvimi Vakayi Gazetesinin Sayı
33, Yıl 1248/12.7.1832 nushası,
- 3 — Makalenin içerisinde onlar birer
birer yazıldığından burada yeni-
den tekrarlamıyacağız.

26.7.1965

Resim: 1 — Sultan III. Selim (1789-1807) Ressam Mur-taza Erker'in Enstitü için yaptığı yağlı boya tabloları.

Resim: 2 — Sultan Mahmud-u Adli. (1808-1839) Res-
sam Murtaza Erker'in Enstitümüz için yaptığı yağlı
boya tablodan.

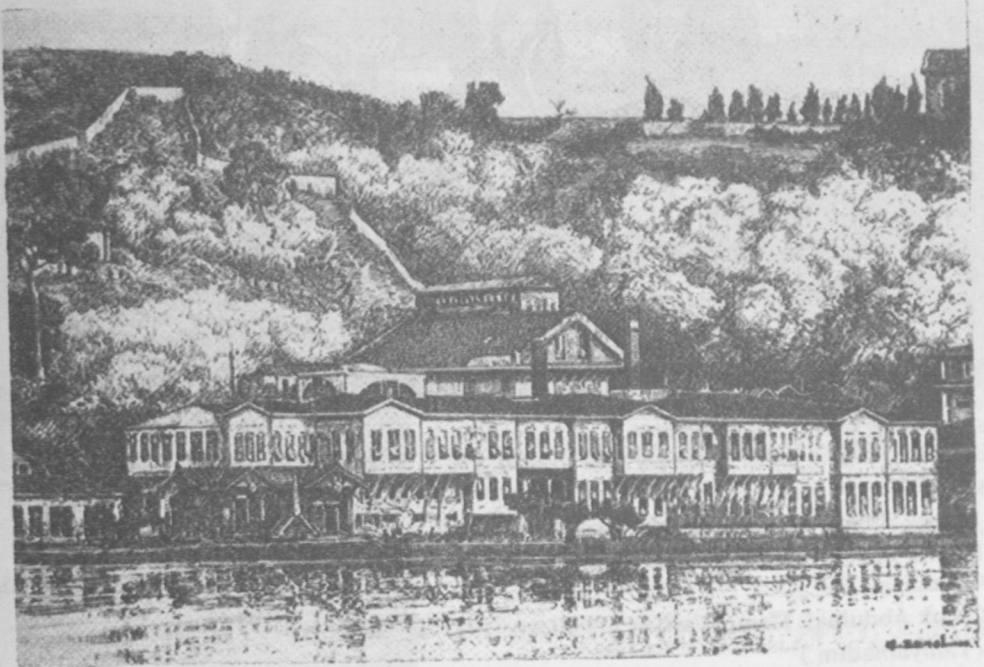
Resim: 3 — Hekimbaşı Mustafa Behcet (1774-1834)
Ressam Murtaza Erker'in Enstitümüz için yaptığı yağlı
boya tablolardan.

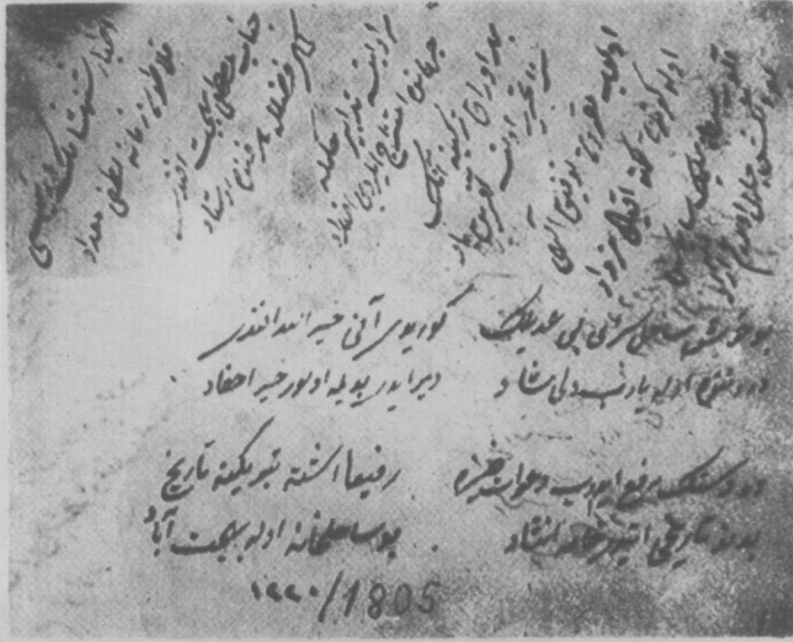
Resim: 4 — Hekimbaşı Abdullah Molla (1787-1854)
Ressam Murtaza Erker'in Enstitümüz için yaptığı yağ-
lı boya tablodan.

Resim: 5 — Dr. Hayrullah, Tıp Fakültesi Nazırı. Res-
sam Murtaza Erker'in Enstitümüz için yaptığı yağlı
boya tablodan,

Resim: 6 — Hekimbaşı yalısı: (Bize nazaran solda Bebek vapur
iskelesi görülüyor.)

Resim : 7 — Şair Nef'i Efendinin, Sahilhanenin 1220/1805 te Behcet Efendi tarafından satın alındığını bildiren manzumesi.

Resim : 8

- 1) Şeyhül İslâm Pirizade Sahip Molla Bey (ölümü: 1910).
- 2) Hamit Bey'in Babası Tahran Büyükelçisi iken 1865 de orada ölen Doktor Hayrullah Efendi.
- 3) Çocuk Abdulhak Hamit Tarhan (13 Nisan 1937 de ölmüştür.)
- 4) (Tanıyamadım.)
- 5) Hamit Beyin kendisinden 15 yaş büyük kardeşi Abdülhalik. Nasuhi Bey, (ölümü: 1912).

Resim: 9 — Abdülhak Hamit, çocuk iken bu yalının bahçesindeki havuzun kenarında otururken.

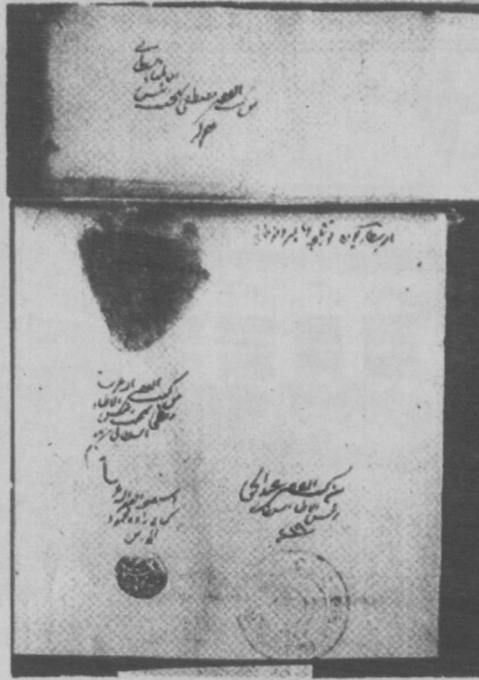
Resim: 10 — İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde Sahip Molla kitaplarından müfredat İbni Baytar tercemesi.

Fotoğrafta yazılı bulunanlar.

من ودايم يحيى افند عمر الله تعالى Min Vedayi'i Yahya efendi, Ammerallahü Taalâ Yahya efendi merhum olup, Hisarda (kayalarda) tercümanı Divan Hünavun deyu seng-i mezarında muharrerdir. Kayınpederimiz olmuş idi. Rahmetullahi aleyh. Bu tarafta Min kütübül fakir Abdülhakan Etibbe-i Hassa sene 1236, 1821.

من كتب الفقير عبدالحق عن اطباء خاصه سنه 1236
يحيى افندى مرحوم حصارده رجان ديوان همايون ديو
سنك مزارنده محرردر. قائن پدير عزاو لمش ابدى .
رحمة الله عليه 1239 ذى القعدة سنه ثولمش در .

15.Haziran.1824

Resim: 11 — سلطان 1221

- 1) Min Kütübül fakir Mustafa Behcet, Reisül Etibbais Sultani Güfireleh.
- 2) Min Kütübül fakir ileyhi izzışaneh, Mustafa Behçet Reisül Etibbais-Sultani sene 1221/1806.
- 3) Min Kütübül fakir Abdülhak Reisül Etibbais-Sultani sene 1249/1834. Diğer mühür tabib olmıyan bir zatindir. İst. Ünver Kitaplık, Halis Ef. No: 2702, Feraidül Müfredat, Kitabı'nın üstündedir.

Resim: 12 — Hekimbaşı Mustafa Behçet'in Mührü, içerisindeki yazı Muhabbeti Mustafa Behçetün âlâkalbi.

Anlamı:

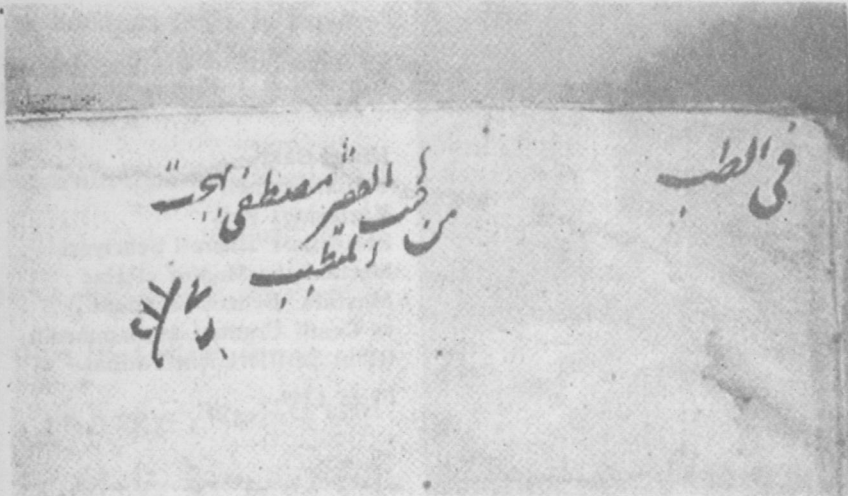
Mustafa'nın sevgisi, gönlüme heyecan verdi.

Resim: 13 — Behcet Efendinin el ya-
zısı.

İstas habehül fakir rül hakir Mus-
tafa Behcet el Müderrisi bi medre-
seti Yunus Paşa, Gufireleh seneti
1208.

Bu kitap benim kitaplığımdadır.

Resim: 14 — Min Kütübül Fakir Mustafa Behcet el Mutatabbip fi be
sene 211.

Enstitüde mevcut, Ayaşlı Şaban Şifainin tedbirül
mevlüt eserinin üstündedir.

مرکز العصر من کتب الاطباء ولسطالی نساء

Resim: 15 — Min Kütübil Fakir Mustafa Behcet Reisül Etibbais Sultani, sene 220.

Resim: 16 — Üsküdar, Nasuhi Dergâhi haziresinde Behcet'in kabri.

Hüvel Bâkî
Sabıka Rumeli
Kazıaskerî Reis
El-Etibaa-i Hazreti Şehriyarî
Merhum ve Mağfur el Hac
Mustafa Behcet Efendinin
ve Cemii Ümmeti Muhammedin
Ruhu Şerifleri için Fatıha.
Fi za 1249.

لباقی
للروم ایلی
بمسکری رئیس
بنا حضرت شهریار
بوم ومغفور الحاج
بطنی مهجت افدینک
بیامت محمدک
بشرفار بچون فاتحه